

UGC Approved

ISSN : 2456 - 253X

ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਫ਼ਰ

ਆਬਰੂ

ਅਪ੍ਰੈਲ - ਜੂਨ 2024

ਕਿਤਾਬ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ

ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ

ਕਿਤਾਬ ਮੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ

(ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ)

ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ

ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸਫਰ

ਆਬਰੂ

(A Creative Journey of Human Values)

ਸਾਲ : 23

ਅੰਕ : 4 - 6

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2024

ਬਾਨੀ : ਸ. ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ

ਸੰਪਾਦਕ

ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ

ਮੋਬਾ : 9797657211

ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ

ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ

ਮੋਬਾ : 9419139906

ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਵਿਸ਼ਵਨਾਗਰਿਕ

ਮੋਬਾ : 9596652796

ਜੰਗ ਐਸ. ਵਰਮਨ

ਮੋਬਾ : 9419210834

ਸਹਾਇਕ ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਮਮਤਾ

ਮੋਬਾ : 9289287778

ਡਾ. ਰਾਜਵੀਰ ਸਿੰਘ

ਮੋਬਾ : 8492005225

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਕੌਰ

ਮੋਬਾ : 9858219721

ਕਨੇਡਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ

ਡਾ. ਅਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਮੋਬਾ : +1 416-450-0554

ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ

ਡਾ. ਮਨਮੋਹਨ

ਮੋਬਾ : 8283948811

ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ

ਮੋਬਾ : 9212021195

ਡਾ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ

ਮੋਬਾ : 9419117484

ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਮੋਬਾ : 9682386430

ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ

ਮੋਬਾ : 8803083825

ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਜਸਮੀਤ ਸਿੰਘ

ਮੋਬਾ : 7006308725

ਈਮੇਲ : baljeetraina58@gmail.com

ਵੈਬਸਾਈਟ : www.aabruparkashan.com

ਟਾਈਟਲ ਪੇਂਟਿੰਗ : ਸ਼ਕਤੀ ਕੁਮਾਰੀ (ਜੰਮੂ ਕਸ਼ਮੀਰ)

ਮੁੱਲ : ਇਕ ਕਾਪੀ 150 ਰੁਪਏ

ਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ : 600 ਰੁਪਏ

ਜੀਵਨਸਾਥ : 10,000 ਰੁਪਏ

ਵਿਦੇਸ਼ ਸਲਾਨਾ : 50 ਡਾਲਰ, 25 ਪੈਂਡ

ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਦਾ ਹਲ ਜੰਮੂ ਵਿਖੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਛਾਪਕ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ, ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਕ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ ਨੇ ਕਲਾਸਿਕ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਬੜੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ 'ਦਫ਼ਤਰ ਆਬਰੂ' ਮਕਾਨ ਨੰਬਰ-5, ਕੁੰਜਵਾਨੀ, ਸ਼ਹੀਦ ਫਿਲਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ, ਜੰਮੂ 180010 ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

Printer, Publisher, Owner and Editor Baljeet Singh Raina Printed it at M/S Classic Printers, Bari Brahmana and Published at Aabru office, H.No. 5, Kunjwani, Behind Shaheed Filling Station Jammu-180010.

ਆਬਰੂ

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2024

ਤਰਤੀਬ

ਸੰਪਾਦਕੀ : ਪਹਾੜੀ ਦਾ ਮਾਇਆ ਜਾਲ/ਡਾ. ਮੋਨੋਜੀਤ/3
 ਖੋਜ ਪੱਤਰ : ਨਾਵਲ 'ਸਲੋਅ ਡਾਊਨ' : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ.../ਮਨਿੰਦਰ ਕੌਰ/4
 : ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ.../ਡਾ. ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ/8
 : ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ/ਡਾ. ਮੁਹੰਮਦ ਹਥੀਬ/13
 : ਬਲਬੀਰ ਕੌਰ ਸੰਖੇੜਾ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ.../ਗੁਰਦੀਪ ਸਿੰਘ/15
 : 1990 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ.../ਪਾਲਜੀਤ ਕੌਰ/18
 : ਬਾਗਿ ਜਾਉ ਲਖ ਬੇਗੀਆ ਅਤੇ ਵਹੀ ਖਾਤਾ :.../ਸਤਨਾਮ ਕੌਰ/22
 : ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ : ਡਾ. ਨਵਦੀਪ ਕੌਰ.../ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/25
 : ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ : ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰਿਵਰਤਨ.../ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ/27
 : ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮ 'ਇਹ ਜਨਮ ਤੁਮਹਾਰੇ ਲੇਖੇ'.../ਭਵਨਦੀਪ ਕੌਰ/31
 : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰ/ਪਰਨਾਮ ਸਿੰਘ/32
 : ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ :.../ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/34
 : ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੋਦੀ : ਜੀਵਨ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ.../ਮਨਜਿੰਦਰ ਕੌਰ/38
 : ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਸੰਕਲਪ/ਮਨੁਕੂਲ ਸਿੰਘ/41
 : ਮਾਇਆ ਦਾ ਸੰਕਲਪ/ਨੀਤੂ ਸ਼ਰਮਾ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਜੋਤੀ ਸ਼ਰਮਾ/44
 : ਪੰਜਾਬ ਦਾ.../ਮਿੱਟੂ ਸਿੰਘ, ਗਾਈਡ : ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/46
 : ਬਾਬਾ ਨਜਮੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਅਧਿਐਨ/ਗੁਰਜੀਤ ਕੌਰ/49
 : ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੀਰ ਕਾਵਿ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ/ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/51
 : ਕਰਮ ਅਤੇ ਭਗਤੀ : ਸੰਕਲਪ ਤੇ ਸਰੋਕਾਰ/ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ/54
 : ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ :.../ਪ੍ਰੋ. ਜਸਪਾਲ ਕੌਰ/56
 : ਪ੍ਰੋ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਮਰਜਾਣੀਆਂ'.../ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ/60
 : ਪਰਵਾਸ : ਸੰਕਲਪ, ਇਤਿਹਾਸ.../ਡਾ. ਜਤਿੰਦਰ ਪਾਲ ਸਿੰਘ/62
 : ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦਾ.../ਜਸਮੀਤ ਸਿੰਘ/64
 : ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ.../ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ/67
 : ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਾਵਿ ਲੋਰੀ : ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਦਰਭ/ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ/70
 : 'ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕੋਈ ਨ ਕਹੀਜੈ'/ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ/73
 : ਮਲਵਈ ਬੋਲੀ ਦੀ ਪੁਨੀ ਜੁਗਤ/ਡਾ. ਪਵਨਦੀਪ ਕੌਰ/78
 : ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ :.../ਡਾ. ਅਸ਼ੋਕ ਭਗਤ/81
 : ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਸੜਕਨਾਮਾ) ਦੀਆਂ.../ਸੁਖਦੀਪ ਕੌਰ/85
 : ਖ਼ਾਲਿਦ ਹੁਸੈਨ ਦੇ.../ਮੀਨਾਕਸ਼ੀ ਸੋਠੀ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ/88
 : ਪਟਿਆਲਾ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰ ਗਾਇਕ-.../ਡਾ. ਪੁਨਮ ਸ਼ਰਮਾ/92
 : ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ :.../ਵਕੀਲ ਸਿੰਘ/96
 : ਆਤਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤ-ਚਿੰਤਨ :.../ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ/99
 : ਸਾਂਹਸੀ ਕਬੀਲਾ : ਧਰਮ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਅਸਥਾਨ.../ਸ਼ਹਿਨਾਜ਼ ਸੰਜੂ/104
 : ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ : ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਮਹਿਯਾਦਾ/ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ/107
 : ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ : ਪਾਠ ਤੋਂ ਪ੍ਰਵਚਨ ਦਾ ਸੰਦਰਭ/ਪਵਨਬੀਰ ਸਿੰਘ/111
 : ਭਾਰਤੀ ਕਾਵਿ ਸਿਧਾਂਤ 'ਰਸ' ਦੀ.../ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ/113
 : ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ 'ਚ ਵਰਣਿਤ ਸਦਾਚਾਰ.../ਡਾ. ਚਰਨਜੀਤ ਕੌਰ/117
 : ਗੁੱਗੇ ਦਾ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਪਰਿਪੇਖ/ਹਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ/121
 : ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ : ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ/ਪ੍ਰੋ. ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ/123
 : ਜਿੰਦਰ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ "ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ.../ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ/125
 : ਤਾਹਿਰਾ ਸਰਾ ਦੀ ਕਾਵਿ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ/ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ/127
 : ਪੰਜਾਬੀ ਸਫਰਨਾਮਾ ਸਾਹਿਤ : ਪੱਛਮੀ ਪ੍ਰਭਾਵ/ਡਾ. ਜਸਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ/129
 : ਪੰਜਾਬੀ ਮਿਠੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਰੂਪ/ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਰਾਣਾ/132
 : ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ.../ਰਾਜਵੀਰ ਕੌਰ, ਗਾਈਡ : ਡਾ. ਜੋਤੀ ਸ਼ਰਮਾ/136
 : ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯੁੱਗਾਂ.../ਡਾ. ਮਾਈਕਲ ਪਿੰਦੋ/139
 : ਭਾਸ਼ਾ-ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ-ਲਿਪੀ/ਨਸੀਮ ਬਾਨੋ/142
 : ਮਨਮੋਹਨ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ('ਕਲਪ ਬਿਰਖ ਦੀ ਅਪੂਰੀ.../ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਚੰਦ, ਡਾ. ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ/144

: ਵਰਿਆਮ ਮਸਤ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕ.../ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ/148
 : ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ :.../ਵਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/150
 : ਗਜ਼ਲ ਗਾਇਕੀ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਵਿਕਾਸ.../ਡਾ. ਸਾਕਸ਼ੀ ਸ਼ਰਮਾ/153
 : ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ-ਬਾਣੀ : ਮੁੱਖ ਸਰੋਕਾਰ/ਡਾ. ਬਲਬਹਾਦਰ ਸਿੰਘ/156
 : ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ ਦੇ ਕਥਾ-ਜਗਤ ਵਿੱਚ.../ਅਮਨਦੀਪ ਕੌਰ/159
 : ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਇਤਿਹਾਸ.../ਡਾ. ਪਰਵੀਨ ਕੌਰ/163
 : ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਅਤੇ ਯੋਗਿਕ.../ਸੋਮੀ ਰਾਮ (ਡਾ.)/165
 : ਆਧੁਨਿਕ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਗਲਪਕਾਰ : ਰਾਜਿੰਦਰ ਬਿਬਰਾ/ਗੁਰਸੇਵਕ ਸਿੰਘ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਲਖਵੀਰ ਲੈਜ਼ੀਆ/168
 : ਜਗਤਾ ਕਾਵਿ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ/ਸੁਖਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/171
 : ਜਸਪਾਲ ਮਾਨਖੇੜਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਭੈਅ ਮੁਕਤ' ਦਾ ਮਨੋ-ਯਥਾਰਥਕ ਅਧਿਐਨ/ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/173
 : 'ਕਿੰਨਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਦਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ'.../ਸਰਿਤਾ ਕੁਮਾਰੀ/176
 : ਮਰਦ, ਮਰਦਾਨਗੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ/ਕਿਰਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ/178
 : 'ਤੇਦ-ਤਾਣੀ' ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ.../ਡਾ. ਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ/180
 : ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦੇ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿੱਚ ਨਾਰੀਵਾਦ/ਸੁਖਦੇਵ ਕੌਰ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਪਲਵੀ ਸਮਰੋਲ/184
 : ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ :.../ਡਾ. ਰਾਜਮਹਿੰਦਰ ਕੌਰ/186
 : ਸਵੈ-ਸੰਦੇਹੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਦਾ ਸੱਚ :.../ਹਰਮਨਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ/188
 : ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਇਰੀ ਸਰੋਕਾਰ/ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ/190
 : ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਵਿ ਤੇ.../ਡਾ. ਮਲਕੀਅਤ ਸਿੰਘ/192
 : ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀਪ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ : ਸਮਾਜ-ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ/ਆਰਤੀ, ਗਾਈਡ : ਡਾ. ਸੋਨਾ/194
 : ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤੀ-ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਪਰਿਪੇਖ/ਗੁਰਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/198
 : 'ਮੱਲੂਮ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬਣਵਾਰੇ ਦੀ.../ਡਾ. ਹਰਮਨਦੀਪ ਕੌਰ/200
 : ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦਾ.../ਜਗਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਸਤਵੰਤ ਸਿੰਘ/204
 : ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਾਰਣ : ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਸਾਰ/ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਕੌਰ/208
 : ਸਵਾਮੀ ਅੰਤਰ ਨੀਰਵ ਰਚਿਤ 'ਨਹੀ' ਦੇ.../ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)/212
 : ਸੁਰਿੰਦਰ ਸੀਰਤ ਦੀ ਗਜ਼ਲ ਰਚਨਾ ਦਾ.../ਸਿਮਰਤ ਸੁਮੈਰਾ/214
 : ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਟਕ.../ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ/217
 : ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ' ਦਾ.../ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/220
 : ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰੀ ਦੀ ਜੁਗਤ : ਉਥਾਨਕਾ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ)/ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/224
 : ਜਗਜੀਤ ਬਰਾੜ ਰਚਿਤ ਕਹਾਣੀ.../ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਸੋਹਲ/227
 : ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੱਵਲ ਅਤੇ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ : ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ/ਸੰਦੀਪ ਕੌਰ/232
 : ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਵਚਨ :.../ਬਲਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/234
 : ਧਾੜਵੀ ਨਸਲ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦਾ.../ਸੰਜੀਵ ਕੁਮਾਰ/237
 : ਨਜ਼ਮ ਹੁਸੈਨ ਸੱਯਦ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਦੀਵਾ ਮੁੰਦਰੀ' ਦਾ.../ਅਮਰ ਹਰਜੋਤ ਕੌਰ, ਨਿਗਰਾਨ : ਡਾ. ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ/241
 : ਮਲਵਈ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਾਕ ਬਣਤਰ ਦਾ ਵਾਕ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਵਾਕੰਸ਼ ਉਸਾਰੀ ਪੱਖ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਵ-ਵਾਕੰਸ਼.../ਡਾ. ਸੰਦੀਪ ਸਿੰਘ/243
 : 'ਮਿੱਟੀ ਰੰਗੇ ਲੋਕ' ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ (ਦਲਿਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ.../ਰਿੰਕੂ/251
 : ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ/ਡਾ. ਮਨਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ/253
 : ਭਗਵੰਤ ਰਸੂਲਪੁਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ :.../ਸੁਮਨਜੀਤ ਕੌਰ/255
 : ਕਲਾਤਮਕ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਅਤੇ ਨਾਵਲ.../ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ/258

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ : ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ, ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ

— ਡਾ. ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ —

ਮਨੁੱਖ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦੋਹਾਂ ਵਿਰੋਧੀ ਜੁੱਟਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੁਮੇਲ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਹੋਂਦ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਅਤੇ ਸੰਦੀਵੀ ਜੀਵਨ ਮੁੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਸੰਦੀਵੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ। ਇਹ ਦੋਨੋਂ ਜੁੱਟ ਅੱਗੋਂ ਰਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਉਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਸੁਹਜ-ਸਵਾਦ ਅਤੇ ਗਿਆਨ-ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਹੋਰ ਵਸੀਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਵੇਕ ਨਾਲ ਸਮਝ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਅਮਲ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਵਜੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਾਲੀ ਰੁਚੀ ਨੇ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ, ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਹੋਰ ਵਿਭਿੰਨ ਕਲਾਤਮਕ ਅਤੇ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ।

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਇਕ ਪਸਾਰ ਸਾਹਿਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ। 'ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾਈ ਕਲਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾ-ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ। ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵੱਖਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਵੀ ਇਸੇ ਭਿੰਨਤਾ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹੈ।' ਸਾਹਿਤ ਸੁਭਾਅ ਪੱਖੋਂ ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਦੋਹਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਨਿਖੇੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੂਪਕਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਦ ਅਤੇ ਗਦ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਲਘੂ ਅਤੇ ਦੀਰਘ, ਵਿਭਿੰਨ ਸਾਹਿਤਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਕੋਟੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਰੋਲ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦਾ ਮੁਜੱਸਮਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੁਹਜਾਤਮਕ, ਗਿਆਨਮੂਲਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਹਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਕਲਪਿਤ, ਦੋਹਾਂ ਪੱਧਰਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦਾ ਕਲਾਤਮਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਰੂਪਾਂਤਰਣ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਭਾਸਦਾ ਹੈ। ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'Transformation' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

English-Punjabi Dictionary ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਪਰਿਵਰਤਨ ਜਾਂ ਪਲਟਾ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ 'Process of changing form, metamorphosis' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਭਾਈ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਇਸ ਨੂੰ 'ਹੋਰ ਰੂਪ, 'ਦੂਜੀ ਸ਼ਕਲ' ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਕੋਸ਼ਗਤ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਇਹ ਗੱਲ ਉਭਰਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਕੋਈ ਸੰਕਲਪ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ 'Transliteration, Translation, Transcript, Transformation, metamorphosis, Inflection, changed form' ਆਦਿ ਸਮਾਨਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਅਰਥਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਲੋੜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਸਰੂਪ ਕਿਹੋ-ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਬੈਨਿੰਟ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

- (i) ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਯੋਗ।
- (ii) ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦੀ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ।
- (iii) ਲੋਕਯਾਨਿਕ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉੱਲੇਖ।
- (iv) ਲੋਕ ਰੂੜੀਆਂ (folk motifs) ਦੀ ਵਰਤੋਂ।

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਬਾਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪਹਿਲੂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਡਾ. ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਉਚਿਤ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਜਿਹੜਾ ਅਗਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਖੇੜਕੇ ਵਿਚਾਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿਰਜਣ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਤੱਤਾਂ ਅਤੇ ਤੱਖਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਨਿਰਖਣਾ-ਪਰਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ; ਇਹ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤ-ਸਿਰਜਣਾ ਸਮੇਂ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਸਹਿਤ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ :

ੳ. ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਲਈ

ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸ ਮੰਤਵ ਅਧੀਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ।

ਅ. ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਰੂਪਕ-ਜੁਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਦੀ ਰੂਪਗਤ ਨੁਹਾਰ/ਸੰਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ੲ. ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ-ਮਾਧਿਅਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਸਤੂ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਲਈ ਸਮਾਜ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚਲੇ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਮਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਚੇਤ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਸੰਦੇਹ, ਇਹ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਵਿਰਸੇ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਮਨ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ, ਕੋਈ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਉਪਯੋਗੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਮੂਲਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਵਾਹਕ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਵੰਨਗੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਨਿਵੇਕਲੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸ਼ੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਆਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਤੇ ਰੂਪਗਤ ਨੁਹਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਿਕ ਅਤੇ ਤੱਤਕਾਲੀਨ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪਾਣ ਦੇ ਕੇ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। “ਲੋਕਯਾਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬੁਨਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਅਚੇਤ ਦੋਹਾਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।” ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਅਤੇ ਰੂਪਗਤ, ਦੋਹਾਂ ਪੱਧਰ ’ਤੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ, ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸੰਦਰਭਮੂਲਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰਥਕਤਾ ਸਹਿਤ ਸੰਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਘਾੜਦਾ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਹੋਂਦ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਲੋਕ-ਸਮੂਹ ਦਾ ਅੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਲੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਿਆਨ-ਭੰਡਾਰ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੋਮਿਆਂ/ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਬੁਣਤਰ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ, ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਯਥਾਰਥਕ ਸਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਇਕ ਜਟਿਲ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ, ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ, ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਜਾਂ ਸੰਕੇਤਾਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਰੂੜੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਿਆਂ ਪਹਿਲਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਅਚੇਤ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਅਤੇ ਰੂਪਗਤ ਨਿਭਾਅ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ-ਮਨ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜੀਵੰਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਲੋਕ-ਮਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ; ਇਹ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਦੋਂ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਪਸਾਰ ਲਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਇਕ ਨਮੂਨਾ

ਜਨਮਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ-ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਜਨਮਸਾਖੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਭਿੰਨ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਜੁਗਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਸਾਖੀ-ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬਲਕਿ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਈ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਸੰਚਾਰਨ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਜਨਮਸਾਖੀ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਿੱਥ/ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ ਪਰੰਪਰਾ ਉੱਤੇ ਸਾਖੀਮੂਲ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਗਹਿਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਮਿਲੀ। “ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਆਉਣ ਨਾਲ ਇਸਲਾਮੀ ਪੁਰਾਣ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ, ਅਲਫ ਲੈਲਾ, ਅਨੁਵਾਰ ਸਹੇਲੀ, ਤੁਤੀਨਾਮਾ, ਹਾਤਮਨਾਮਾ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਵਹਿਣ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕਥਾ-ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸਮਿਲਤ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ। ...ਲੱਖਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਲੋਂ ਇਸਲਾਮ ਮੱਤ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਖੀ ਅਤੇ ਆਰਿਆਈ ਕਥਾਨਿਕ ਰੂੜੀਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਹੋਣਾ ਵੀ ਸਹਿਜ ਸੀ। ...ਫਲਸਰੂਪ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲਣ ਲੱਗੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਥਾ ਪਰੰਪਰਾ ਮਿੱਸੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਪੈਰੀਬਰਾਂ, ਨਬੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਦਮ, ਹੱਵਾ, ਸੁਲੇਮਾਨ, ਮੂਸਾ, ਕਾਰੂ ਆਦਿ ਇਸਲਾਮੀ ਪੁਰਾਣ ਪੁਰਸ਼ ਪੰਜਾਬੀ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਲੱਗੇ।”⁸ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੋਟਿਫ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਵੀ ਆਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਰੂਪਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਖੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਮੋਟਿਫ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਤੈਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਖੀਕਾਰ ਨੂੰ ਸਾਖੀ/ਇਸਲਾਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵੀ ਬੇਗਾਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਰਬ ਅਤੇ ਈਰਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਕੇ ਆਈਆਂ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਮੋਟਿਫ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ, ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।

‘ਅਵਤਾਰ, ਬਾਲਪਨ’ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਲੌਕਿਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਅਲੌਕਿਕ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਖੀ-ਪਾਠ ਅਨੁਸਾਰ :

ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਾਜੇ। ਤੇਤੀਸ ਕਰੋੜੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਆ ਚਸੁਸਠ ਜੋਗਣੀ ਬਵਜਾਹ ਬੀਰ, ਛਿਆਂ ਜਤੀਆਂ, ਚੌਰਸੀਆਂ ਸਿਧਾਂ, ਨਵਾਂ ਨਾਥਾਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਆਂ, ਜੋ ਵਡਾ ਭਗਤ ਜਗਤ ਨਿਸਤਾਰਣ ਕਉ ਆਇਆ : “ਇਸ ਕਉ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਜੀਐ ਜੀ”⁹

ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ‘ਉਨ੍ਹਾਂ’ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਬੋਤੁਲਹਮ (ਸ਼ਹਿਰ) ਦੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਸੁਜਾਖੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਚੰਗੇ ਭਲੇ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਕੜੀਆਂ ਦਾ ਕੋੜ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹⁰ ਇਉਂ, ਸਾਖੀਕਾਰ ਸਾਮੀਮੁਲ ਦੀਆਂ ਕਥਾ-ਰੂੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਮੱਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਮੱਧਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਦੇ ਕਥਾ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੰਜੋਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਅਵਤਾਰੀ ਜਾਂ ਪੈਗੰਬਰੀ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਪੁਰਖ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਆਗਮਨ ਸਮੇਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਵਾਪਰਨਾ ਲੋਕ-ਮਨ ਦੀ ਘਾੜਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਜੋਗੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਪਿਸ ਪਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁੱਕਿਆ ਬਾਗ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਇੱਛਰਾਂ ਦੀ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਵੀ ਮੁੜ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

‘ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨਾ’ ਸਾਖੀ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਆਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰੋਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਅੰਗੂਠਾ ਚੁਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।¹¹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਅੱਲਾ ਨੇ ਬੱਚੇ [ਇਬਰਾਹੀਮ] ਦੀ ਰਾਖੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਬਰਾਈਲ [ਜਬਰਾਈਲ ਫਰਿਸ਼ਤਾ] ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਅੰਗੂਠਾ ਪਾ ਦਿਤਾ। ਅੰਗੂਠੇ ਵਿਚੋਂ ਦੁੱਧ ਚੋਣ ਲੱਗਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚੁੱਘ ਕੇ ਬੱਚਾ ਸੁਰਜੀਤ ਰਿਹਾ। ਵੀਹਾਂ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮਾਂ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਗਈ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੱਲਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਬੈਠਾ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ।¹² ਮੇਰੀ ਜਾਚੇ ਸਾਖੀਕਾਰ ਦਾ ਪੂਰਵਲੇ ਨਾਇਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਜਿਹੇ ਅਸਚਰਜਿਤ ਲਘੂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਵੇਰਵਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਖੀ-ਪਾਠ ਵਿਚ ਪਰੋਣਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਅਲੌਕਿਕ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਹੈ।

‘ਵੇਈ ਪ੍ਰਵੇਸ਼’ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਵੇਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਲੋਪ ਹੋਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ‘ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਟਨਾਵੀ ਮੇਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹਲੌਕਿਕ ਤੋਂ ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।¹³ ਪਰਾਲੌਕਿਕ ਜਗਤ ਦੀ ਇਸ ਦੁਜੈਲੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ। ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਿੱਥਕ ਜਗਤ ਹੈ। ਇਸ ਮਿੱਥਕ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਸਧਾਰਣ ਤੋਂ

ਅਸਧਾਰਣ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਬਿੰਬ ਮਿੱਥਕੀ ਬਿੰਬ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮਿੱਥਕੀ ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੂਰਵਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਾਇਕ ‘ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਅਰਾਜ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਕਥਾ ਦਾ ਹੀ ਰੁਪਾਂਤਰਣ ਹੈ।¹⁴

‘ਸ਼ਿਵਨਾਭ, ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ’ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ‘ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਰਾਜੇ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਕਲੋਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਵੇ। ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।¹⁵ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਕ ਕਥਾ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ‘ਅੱਲਾ ਇਬਰਾਹੀਮ ਤੋਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਇਸਮਾਈਲ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਰਦਾ ਹੈ।¹⁶

‘ਕੀੜ ਨਗਰ’ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਇਕ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਰਾਜਾ ਆਪਣਾ ਭਾਰੀ ਲਸ਼ਕਰ ਲੈ ਕੇ ਕੀੜ ਨਗਰ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਕੀੜੀਆਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਅਗਰ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਨਗਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਰਜਾਇ ਵਿਚ ਚਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੀ ਰਜਾ ਪੁੱਛੀ, ਕੀੜੀਆਂ ਕਿਹਾ ਸਾਡੀ ਰੋਟੀ ਖਾ। ਅਭਿਮਾਨ ਵਿਚ ਆਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਲੜਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹਾਰ ਹੋਈ।¹⁷ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਤੁਕ ‘ਕੀੜਾ ਥਾਪਿ ਦੇਇ ਪਾਤਿਸਾਹੀ ਲਸਕਰ ਕਰੇ ਸੁਆਹ’ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ‘ਹਜ਼ਰਤ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨਾਲ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।¹⁸ ਕੀੜੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਲੋਕ-ਮਨ ਦੀ ਉਸ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੜ, ਚੇਤਨ, ਪਾਣੀ, ਅਪ੍ਰਾਣੀ, ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਆਤਮ ਤੱਤ ਵਾਲੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ-ਸੰਪਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਮਸਾਖੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚਲੇ ਇਹ ਘਟਨਾਵੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੌਰਾਣਿਕ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ, ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਪੈਗੰਬਰਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਸਨ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਰੋਤ ਕੋਈ ਲਿਖਿਤ ਗ੍ਰੰਥ ਜਾਂ ਪੁਰਾਣ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦਾ ਦੂਜੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਵਸਤ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਵੀ ਕਿ ਪੂਰਬਲੇ ਨਾਇਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਵਾਸਤਵਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਲੋਕ-ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵੀ ਰੂੜੀਆਂ ਹੀ ਸਨ। ਇਉਂ, ਜਨਮ ਸਾਖੀਕਾਰ ਵਿਭਿੰਨ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਉਪਲਬਧ ਘਟਨਾਵੀ-ਰੂੜੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਖੀ-ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਨਤਾ

ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਈਸ਼ਟ ਨਾਲ ਜੋੜਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪਰਾਲੋਕਿਕ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਬਿੰਬ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਦੂਜਾ ਮਨੋਰਥ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂੜੀਆਂ ਦੇ ਸੰਯੋਜਨ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ ਵੀ ਸੀ। ਇੰਝ, ਇਹ ਕਥਾਵਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਨਾਇਕਤਵ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੂੜੀਆਂ ਤੇ ਰੂੜ-ਕਥਾਵਾਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. “ਸਾਹਿਤ...ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ‘ਬੋਲੀ’ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਿਰਜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਪੱਖੋਂ ਸਾਹਿਤ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੈ। ਪੱਥਰ, ਰੰਗ, ਆਵਾਜ਼ ਆਦਿ ਕਲਾ-ਮਾਧਿਅਮ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਹਨ ਪਰ ਬੋਲੀ ਸਮਾਜ-ਸਿਰਜਤ ਹੈ”-ਹਰਿਭਜਨ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਨਵਚੇਤਨ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਸਤੰਦਰ-1973, ਪੰਨਾ 124
2. Balbir Singh Sandhu (Chief Edit.), English-Punjabi Dictionary, Punjabi University Patiala, 1992, page 1230
3. ਐਸ. ਐਸ. ਜੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਹੋਰ (ਸੰਪਾ.), ਪੰਜਾਬੀ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੋਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1990, ਪੰਨਾ 764
4. ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸੱਤਵੀਂ ਵਾਰ-2006, ਪੰਨਾ 1046
5. Oxford Dictionary, page 610
6. ਲੋਕਯਾਨ ਅਤੇ ਮਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਜੀਵਨ ਮੰਦਿਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1973, ਪੰਨਾ 39
7. ਉਪਰਿਤ, ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ, ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 42
8. ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ-4), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ-2004, ਪੰਨਾ 541
9. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਪੁਰਾਤਨ ਜਨਮਸਾਖੀ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸਦਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਐਡੀਸ਼ਨ ਪੰਦਰਵੀਂ-2006, ਉਗੀ, ਪੰਨਾ 17
10. “ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ (ਜਿਸ ਦਾ ਜਨਮ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ ਛੇ ਸੌ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਬੇਤੁਲਹਮ ਦੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਹੋਇਆ) ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੀ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਸਮਾਨਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਕੰਵਾਰੀ ਮਰੀਅਮ ਦੇ ਪੇਟ ਤੋਂ ਜਨਮ ਧਾਰਦਾ ਹੈ ; ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਜਨਮ ਤਾਂ ਮਹਾਮਾਯਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚੋਂ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਾਲਕ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਅਲੌਕਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਸਫੇਦ ਹਾਥੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੇਸ਼ੀਨ-ਗੋਈਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੁੱਧ ਦੇ ਜੰਮਣ ਨਾਲ ਲੁਥਿੰਨੀ ਬੰਨ ਦੇ ਬਿਰਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ, ਰੁੱਤ ਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵੀ, ਫੁੱਲ ਫਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੇ ਆਉਣ

ਨਾਲ ਬੈਤੁਲਹਮ ਦੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਸੁਜਾਖੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਪਾਹਜ ਚੰਗੇ ਭਲੇ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਕੋੜੀਆਂ ਦਾ ਕੋੜ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।”-ਉਪਰਿਤ ਡਾ. ਪਿਆਰ ਸਿੰਘ, ਖੋਜ ਪਤ੍ਰਿਕਾ (ਪੁਰਾਤਨ ਵਾਰਤਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ), ਅੰਕ-21, ਮਾਰਚ-1983, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਨੇ 39-40

11. “ਤੇਰੇ ਨਾਉਂ, ਤੇਰੇ ਨਾਉਂ” ..ਗੁੜਤੀ ਜਬ ਮਿਲੈ ਤਬ ਲੇਨਾ, ਨਾਤਰਿ ਪੜਿਆ ਅੰਗੁਸਤੁ [ਅੰਗੂਠਾ] ਚੁਸੇ।”-ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ (ਸੰਪਾ.), ਜਨਮਸਾਖੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਲਿਖਿਤ ਮਿਹਰਵਾਨ ਜੀ ਸੋਢੀ, ਸਿੱਖੋਂ ਹਿਸਟਰੀ ਰਿਸਰਚ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ, ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1962, ਪੰਨਾ 9
12. ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ 1-2), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ-2009, ਪੰਨਾ 196
13. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਗੀ, ਪੰਨੇ 39-42
14. “ਸਾਮੀ ਕਥਾਨਿਕ ਰੂੜੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਾ ਵੇਈਂ ਨਦੀ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਕੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਸਰੀਰਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ ਅਤੇ ਦਰੋਂ ਘਰੋਂ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਕੇ ਪਰਤ ਆਉਣ ਦੀ ਸਾਖੀ ਦਾ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਅਰਾਜ ਕਥਾ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾ ਇਸੇ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਹੈ।”-ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ-4), ਪੰਨਾ 540
15. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਗੀ, ਪੰਨੇ 166-67
16. “ਹਜ਼ਰਤ ਇਬਰਾਹੀਮ ਤੋਂ ਅੱਲਾ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਮੰਗੀ। ...ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਇਸਮਾਈਲ ਦੀ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ।”-ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ 1-2), ਪੰਨੇ 180-81
17. ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ (ਸੰਪਾ.), ਉਗੀ, ਪੰਨੇ 83-84
18. “ਹਜ਼ਰਤ ਸੁਲੇਮਾਨ ਨੂੰ ਜਨੋਰਾਂ ਤੇ ਕਿਰਮਾਂ-ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਕੁਰਾਨ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਲੇਮਾਨ ਆਪਣੇ ਲਸ਼ਕਰ ਸਮੇਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਭੇਣ ਆਏ। ਕੀੜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਖੁਫ਼ਾ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸੁਲੇਮਾਨ ਦੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਕੁਚਲੇ ਨਾ ਜਾਣ। ਸੁਲੇਮਾਨ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ।”-ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਕੋਸ਼ (ਜਿਲਦ-3), ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁਕ ਟਰੱਸਟ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ-2011, ਪੰਨਾ 416

ਸੰਬਾ. 9682386430

ਮੈਲੋਡ

ਨਾਵਲ

ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਰੈਨਾ